

Ян Скрыган: імгненні жыцця і філасофія часу

УДК 821.161.3.09«19»(092) Скрыган Я.

Таццяна ПАДАЛЯК,
доктар філалагічных
навук, дацэнт

Таццяна ПАДАЛЯК. Ян Скрыган: імгненні жыцця і філасофія часу. У артыкуле даследуецца складаны жыццёвы і творчы шлях беларускага пісьменніка і публіцыста Яна Скрыгана — аднаго з пачынальнікаў жанру нарыса ў нацыянальнай літаратуры. Адметны «ювелір слова», спецыяліст у галіне літаратурнага майстэрства, ён глыбока даследаваў культуру мовы, якую атаясамліваў з канцэпцыяй «праўда мовы». Удакладняецца роля нашчадкаў у захаванні і аднаўленні творчай спадчыны пісьменніка.

Ключавыя словы: пісьменнік, газета, нарыс, літаратурнае аб'яднанне «Маладняк», мемуарыстыка, літаратурная спадчына, гістарычная каштоўнасць.

Tatsiana PADALIAK. Yan Skrygan: Moments of life and philosophy of time. The article examines the thorny path of life and work of Belarusian writer and publicist Yan Skrygan, one of the founders of the genre 'essay' in national literature. An outstanding 'jeweler of the word', he stepped on the literary scene to deeply investigate the culture of the language that he called 'the truth of language'. The article specifies the role of descendants in the preservation and restoration of the writer's creative heritage.

Keywords: writer, newspaper, essay, Maladnyak literature association, memoirs, literary heritage, historical value.

Ян Скрыган быў перакананы: «Чалавек заўсёды Бог. Але тады, калі ён падобны на самога сябе». Прайшоўшы праз усе жорсткія, пякельныя кругі жыццёвых выпрабаванняў (невывадкова адна з кніг называецца «Кругі»), ён не страціў сябе. Якія б цяжкія ні былі абставіны, па-філасофску мудра да іх ставіўся, ва ўсім імкнуўся бачыць толькі добрае. І свята верыў у тое, што добрых людзей нашмат больш, чым кепскіх. Параўноўваў бліжэй людзей з «памылкамі друку» — якая сакавітая, смачная літаратурная метафара!..

«Вызначаецца сваёй самабытнай мастацкасцю»

Сёлета адзначаецца 115-годдзе з дня нараджэння выдатнага беларускага пісьменніка. Ян Скрыган нарадзіўся 16 лістапада 1905 года ў вёсцы Труханавічы Слуцкага павета (цяпер гэта Капыльскі раён). Пачатковую адукацыю атрымаў у мясцовай царкоўна-прыходскай школе, потым вучыўся ў Слуцку ў Беларускай гімназіі і сельскагаспадарчым тэхнікуме. Але з 4-га курса Янка Скрыган пакінуў яго: юнак, захоплены літаратурай, вырашыў менавіта ёй прысвяціць усё жыццё.

З 1924 года працаваў у слускай акруговай газеце «Вясковы будаўнік». Ён паслаў туды свае вершы і неўзабаве атрымаў запрашэнне з'явіцца ў рэдакцыю. Рэдагаваў газету Паўлюк Шукайла. Як успамінаў Скрыган, гэта «чалавек агнявой натуры, добрага, шчырага сэрца, партызанскай зухаватасці і бунтарства. І ў вершах ён прызнаваў толькі бунт і таму адразу пачаў кіраваць нас на футурызм. Мы ў ім не разбіраліся, але Шукайлава энергія перадавалася і нам, і мы выпіналіся як маглі, каб толькі папасці ў той футурызм» [1, с. 55].

ПРА АЎТАРА

ПАДАЛЯК Таццяна Уладзіміраўна.

Нарадзілася ў г. Мінску. Скончыла факультэт журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1986), аспірантуру БДУ (1992). Працавала ў раённым, шматтыражным друку, з верасня 1991 года — выкладчык, старшы выкладчык, з лютага 1999 года — дацэнт факультэта журналістыкі БДУ. У 1992—2009 і ў 2011—2012 гадах — у газеце «Звязда»: карэспандэнт, рэдактар аддзела культуры, намеснік галоўнага рэдактара. У 2009—2011 гадах — намеснік дырэктара па інфармацыйнай рабоце РУП «Дом прэсы», кіраўнік Прэс-цэнтра. З 2015 года — дацэнт кафедры тэорыі і метадалогіі журналістыкі (з 2019 года — кафедра медыялогіі), з 2020 года — прафесар кафедры медыялогіі факультэта журналістыкі БДУ.

Доктар філалагічных навук (2019), дацэнт (2004).

Аўтар амаль 150 навуковых работ, дзвюх манаграфій, двух вучэбна-метадычных дапаможнікаў, чатырох дакументальна-публіцыстычных кніг.

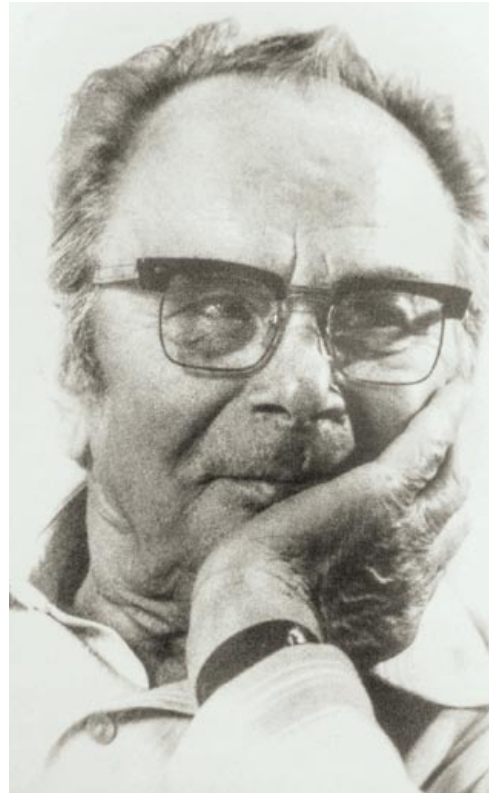
Сфера навуковых інтарэсаў: тэорыя і метадалогія журналістыкі, прафесійная этыка журналіста, уздзеянне прэсы на фарміраванне аксіялагічных прывычэтаў аўдыторыі СМІ.

Пасля ліквідацыі Слуцкай акругі спыніла выхад і газета, Янка пераехаў у Расоны, уладкаваўся загадчыкам Народнага дома пры выканкаме. Потым яго запрасілі на працу ў рэдакцыю газеты «Чырвоная Полаччына», дзе пазнаёміўся і пасябраваў з Петрусём Броўкам. Ужо на схіле гадоў Ян Скрыган пісаў: «Мне Пятрусь Броўка – гэта цэлае жыццё. Пяцьдзясят чатыры гады таварышавання, веры адзін аднаму, патрэбы ў духоўным кантактаванні. Мне нават здаецца, што мы ніколі не разлучаліся, хоць быў адзін доўгі і вельмі страшны перапынак» [1, с. 224].

Малады паэт Ян Скрыган выкарыстоўваў псеўданімы Відук, Крушына, Пірат, Аўлас і дзед Аўлас (разам з П. Броўкам). Быў членам літаб'яднанняў «Маладняк» і «Літаратурна-мастацкая камуна». Максім Гарэцкі, аналізуючы творчасць маладнякоўцаў, адзначаў: «З іншых аўтараў асабліва вызначаецца сваёй самабытнай мастацкасцю Відук, але можна думаць, што ён яшчэ не знайшоў уласцівых сабе і памыслых у беларускай літаратуры жанраў. Відук – моцны мастак слова, і ад яго, калі ён зусім аформіцца, шмат чаго можна чакаць... Што да прозы, дык у Янкі Відука – яна мацнейшая за вершы і вызначае яго паміж прэзаікаў-маладнякоўцаў» [2, с. 195].

У 1932 годзе Ян Скрыган скончыў літаратурна-лінгвістычнае аддзяленне Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, працаваў у газеце «Літаратура і мастацтва». А яшчэ студэнтам у 1930 годзе ў якасці карэспандэнта «Звязды» працаваў на «Гомсельмашы» «па ліквідацыі прарыву» (па наладжванні сістэмнай арганізацыі заводскага жыцця). У выніку яго назіранняў выйшлі кнігі нарысаў «Права на энтузіязм» і «Недапісаны профіль».

Калі ў лістападзе 1936 года Яна Скрыгана арыштавалі органы НКУС за «контррэвалюцыйную дзейнасць», імя яго было ўжо даволі вядомае, у тым ліку па кнігах «Затока ў бурях», «Сустрэчы». Яго асудзілі на 10 гадоў зняволення ў лагерах і на 10 гадоў ссылкі. Такім чынам,

◀ Ян Скрыган

у 31 год жыццё таленавітага літаратара было пастаўлена на паўзу.

19 гадоў – самы плён, самы росквіт! – былі перакрэслены рэпрэсіямі.

Сын нарадзіўся, калі пісьменнік быў ужо далёка ад Беларусі. Цяжка перажываў Ян Скрыган вестку аб тым, што сям'я загінула пад бамбёжкой у 1941-м, – а амаль праз 20 гадоў высветлілася, што першая жонка і сын... жывыя: яны апынуліся ў Германіі. Падарункам лёсу стала знаёмства з масквічкай Ганнай, якая падзяліла ўсе нягоды, прайшла з Янам Скрыганам «па другім крузе» выпрабаванняў.

У 1955 годзе, пасля поўнай рэабілітацыі, пісьменнік вярнуўся ў Беларусь. І вярнуўся ў літаратуру. Апантанасць творчасцю – гэта было як наталенне смагі.

Многія творы Яна Скрыгана маюць аўтабіяграфічны характар, звязаны з перыпетыямі складанай біяграфіі пісьменніка: «Парог», «Світанак», «Трывогі», «Спасціжэнне», «Шуканні». Акадэмік Віктар Каваленка адзначаў:

«З гэтых апавяданняў-успамінаў відаць трагічны лёс сумленнай і чалавечна выхаванай асобы ў эпоху таталітарнага недаверу і ўціску ўсяго, што хоць бы намёкам выяўлялася як наяўнасць самастойнай думкі» [3, с. 214].

Яго кнігі аповесцей і апавяданняў, успамінаў, літаратурных партрэтаў, артыкулаў па праблемах літаратурнага майстэрства і культуры мовы – сярод лепшых у гісторыі нацыянальнай літаратуры.

«Ім суд будзе свой»

Мне здаецца, калі б жыццё Яна Скрыгана – дакладна, з усімі перыпетыямі, грымасамі лёсу і выпадковасцямі – пакласці ў аснову літаратурнага твора, рэакцыя чытачоў, пэўна, была б такая: што за дзіўная прыдумка!..

Яго жыццё пачалося з вясковых прымхаў-павер'яў-забабонаў. Неверагодна, але факт: хросным бацькам хлопчыка з беднай сялянскай сям'і стаў мясцовы пан. Вось што

расказала дачка пісьменніка Галіна Скрыган:

– У таты было пяць сясцёр, але дзяцей у сям'і нарадзілася намнога больш. Гэта было нейкае насланне: усе народжаныя хлопчыкі паміралі. Калі нарадзіўся Янка, бацькі былі ўжо немаладымі, дзесьці пад 50, і вельмі хваляваліся, каб хлопчык выжыў. Добрыя людзі казалі бацьку: «Ведаеш, Аляксеяка, каб і гэты сыноч твой не памёр, выйдзі на досвітку на скрыжаванне дарог, і калі ўбачыш першую ж павозку, кідайся ў ногі гэтаму праезджаму чалавеку ды прасі быць хросным бацькам. Толькі гэта табе дапаможа». Так і зрабіў. З ночы стаяў Аляксей на дарозе, пад раніцу ўбачыў павозку – бухнуўся на калені. А гэта быў мясцовы пан Ёдка – ён вяртаўся з гулянкі з суседняга маёнтка. Спыніўся: чаму чалавек кідаецца амаль пад калёсы?.. Бацька расказаў пану пра сваё гора і пра павер'е – той адразу згадзіўся стаць хросным. І хлопчык, бачыце, выжыў! Пан яго благаславіў на доўгае, хоць і цяжкае жыццё.

▼ Удзельнікі першага з'езда літаратурнага аб'яднання «Маладняк» (1925)

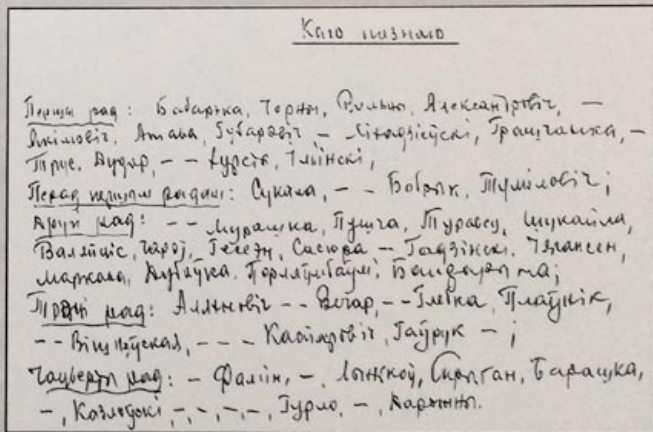
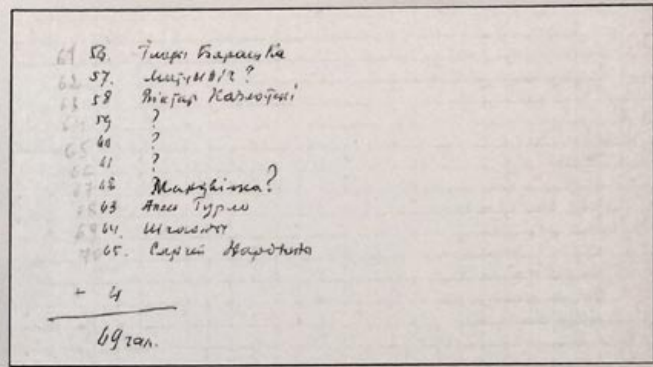
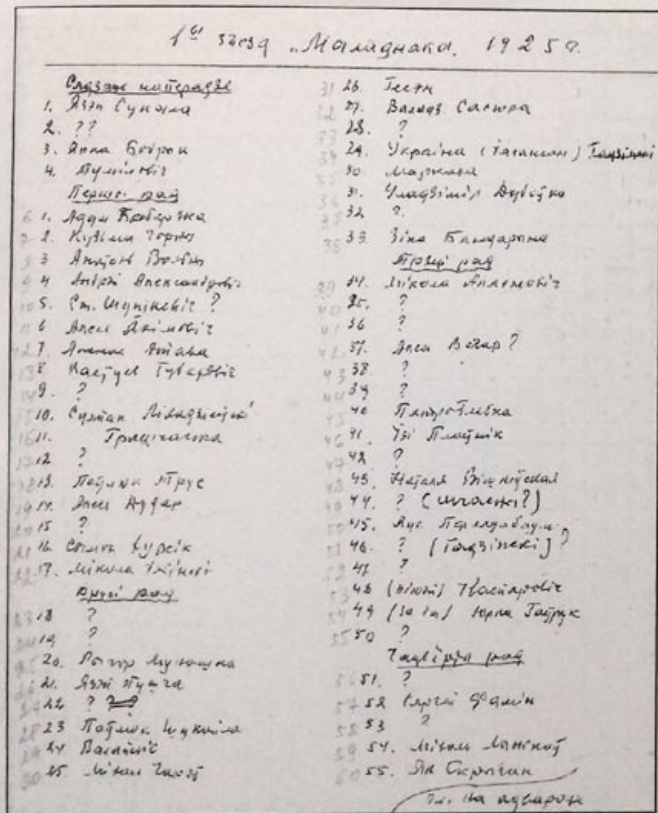
Доўгае, хоць і цяжкае жыццё...

Пісьменнік Сяргей Грахоўскі, узгадваючы рэпрэсіі, сумна жартаваў: у турме можна было адкрываць аддзяленне Саюза пісьменнікаў – столькі было арыштавана літаратараў: «Так мы ўсім гамузам трапілі ў падвал, у 101-ю перасыльную камеру мінскай турмы. Нізкая столь скляпеннем звисала над галавамі, два вузенькія акенцы, ніжэй зямлі, зацягнуты густою драцяною сеткаю. Дзірачкі ў ёй забіты кроплямі вады ад пары, што ідзе з перанаселенай разарэлай камеры. Тут у маленькім квадратным пакоі больш за сотню душ. І ўсё падкідваюць новых. Следчы канвеер цягнуўся год, цяпер запусцілі судовы... Тут можна было адкрываць філіял Дома пісьменнікаў: быў нават загадчык дома Васіль Залуцкі, былы начальнік Галоўліта, стары бальшавік з дарэвалюцыйным стажам Ал. Якшэвіч,

былы намеснік дырэктара выдавецтва К. Зарэмбаўскі і цэлы полк пісьменнікаў: Сымон Баранавых, Янка Скрыган, Міхась Багун, Барыс Мікуліч, Уладзімір Хадыка, Сяргей Знаёмы, Змітрок Астапенка, Сяргей Дарожны, Алесь Звонак, Васіль Шашалевіч, Станіслаў Шушкевіч, Сяргей Ракіта, Зяма Півавараў, у суседняй камеры – Пальчэўскі, Куніцкі, Дуброўскі, Шалай. Ды хіба ўсіх успомніш!.. Не вярнуліся тыя, хто з суда не трапіў у перасыльныя камеры: Галавач, Гартны, Зарэцкі, Харык, Каваль, Лявонны, Шашэўскі, Кляшторны... Дзе яны дзеліся? Гісторыя пакуль што маўчыць. Цяпер вядома – у Курапатах» [2, с. 24-25].

У той страшны час, як вядома, былі «злыя геніі», якія пісалі даносы (ад зайздрасці да таленту?) на пісьменнікаў. Узгадайма моцны і, мабыць, прарочы верш Уладзіміра Дубоўкі пра стукача з яго «славаю крывавай»:

▼ Рукапіс Яна Скрыгана: спіс імянаў на фотаздымку першага з'езда «Маладняка»

*...А шмат каго папрыбіраў,
Каб на шляху не заміналі,
І выйшаў суха з мокрых спраў
Ды выстукаў яшчэ медалі.*

*Ты страціў бы і зрок, і слых,
Калі б судзіць цябе з'явіцца
Маглі Сымон Баранавых,
Макар Шалай, Сымон Куніцкі.*

*Іх без віны і без пары
Бяда змяла ў апошні вырай.
Ці не дарма твае сябры
Былі з табой занадта шчыра?*

*Ты думаеш, ззубіўся знак,
Забуты словы, сцёрты крокі,
І час мінуў, і сведак брак? –
А я, а Бог, а свет шырокі?..*

Спытала Галіну Іванаўну, ці ведае, хто пісаў на бацьку? Яна сумна паківала:

– Ведаю. Письменник пісаў. І письменніца... Ды справа нават не ў гэтым. Ім суд будзе свой. Яны так замараліся – і замаранымі ўвойдуць у гісторыю. Тата перажыў гэтае ўсё страшнае, нікога не выдаў – хоць выбівалі. І так, што ў самых страшных фантазіях немагчыма ўявіць. Маці ўжо потым расказвала: ён прызнаваўся, што на допытах думаў толькі аб адным: «Госпадзі, хоць бы не страціць розум ад гэтых пакут!». Некаторыя ж людзі і невінаватыя, якія падпісвалі «патрэбныя» паперы на кагосьці, – яны ўжо і не ўсведамлялі, што робяць. Бацька не выдаў нікога. Прынамсі, што значыць «не выдаў» – не было ж нічога! Дакладней сказаць, ён не паддаўся на правакацыю агаварыць кагосьці. Гэта цуд, яму проста пашанцавала, што застаўся жывым, а многіх жа знішчылі. Бацька адбыў усё па поўнай праграме, прычым не любіў успамінаць «пра гэта». Адночы толькі расказаў, як сястра Ульяна яшчэ да вайны, калі можна было, накіроўвала яму пасылкі. Што яна, сялянка, магла прыслаць? Кавалак сала... Гэтае сала ён наразаў маленькімі кубікамі – і з'ядаў (смактаў?) па аднаму штодзень. Як ласунак... Таму ён быў вышэй бытавой

раскошы, глядзеў на гэта пагардліва. Увогуле быў аскетам, жыццё навучыла цаніць і кавалак, і скарыначку хлеба. І дабрыню людскую. Ён усвядоміў, што самае дарагое – само жыццё. І дзякуючы неверагоднаму аптымізму – і ягонаму, і матчынаму... Маці мая прайшла з ім «па другім крузе» столькі – ой-ёй-ёй!..

Горкая далячынь

«Цяпер я гляджу на сваю дарогу як на далёкі сон. Мая біяграфія здаецца мне вельмі доўгаю, і я здзіўлюся, як многа ў ёй месціцца. Я зазнаў і трагізм, і распач, зведаў цану радасці і надзей: быў на грані таго горкага адчування, калі чалавек астаецца без радзімы – не мае на яе права, і зразумеў, якое гэта вялікае і дарагое пачуццё – бацькаўшчына», – пісаў Ян Скрыган [1, с. 78].

...Калі ў 1946-м письменник адбыў 10-гадовы тэрмін лагераў, яго паклікалі «на выхад з рэчамі». Але гэта была не рэабілітацыя. Далей пачыналася высылка. Спытаў турэмшчыка: «Куды мне ісці?». Той прапанаваў: «Давай перакручу цябе тры разы – і ты ткнеш пальцам на карце Савецкага Саюза, што вісіць на сцяне. У якую кропку патрапіш, туды і накіруешся». Так і зрабілі. І атрымалася, што Ян Скрыган «ткнуў пальцам» у Фергану. Калі так выпала – значыць, туды яму і трэба. Можна сказаць, аддаўся на волю лёсу...

– Дзе ехаў, дзе ішоў – паспрабуй з Сібіры дабрацца да Узбекістана! – расказвае Галіна Іванаўна. – Па дарозе падпрацуе, дровы пасячэ ці што іншае зробіць – яго пакормяць, ідзе далей. Да Ферганы дабраўся зусім знясілены, галодны-абарваны. Блукаў, пакуль не страціў прытомнасць. Яго падабралі, адвезлі ў бальніцу. Там падлячылі, накармілі і нават пераапраунулі: аднесліся па-людску. І ён пайшоў шукаць якую працу. Дарога вывела да гідролізнага завода. Спытаў дырэктара: «Ці не патрэбен бухгалтар?». Так атрымалася, што ў лагеры, дзе ён адбываў тэрмін, не было каму весці

бухгалтэрыю, а бацька ўмеў працаваць на лічальніках з «костачкамі», увогуле быў вялікі акуратыст. Па сутнасці, асвой другую прафэсію – бухгалтара. Дырэктар завода выдатна разумеў, хто перад ім, але ўзяў на працу. «І зноў сустрэўся з добрым чалавекам!» – не раз гаварыў бацька. На гэтым заводзе інжынерам працавала мая маці, Ганна Міхайлаўна. Сама яна масквічка, завод у час вайны быў эвакуіраваны. Маці на той час была адна, першы муж загінуў, сыну Аліку амаль 10 гадоў. Бацька таксама атрымаў горкую вестку аб трагічнай гібелі першай сям’і. Яны пажаніліся. Я нарадзілася ў Фергане. Неўзабаве бацька пачаў страшна пакутаваць ад узбекскага клімату, дый неверагодная была настальгія. Яму сніліся беларускія краявіды: там жа нічога падобнага не было, суцэльная пустэча, суш, безжыццёвыя пясчаныя горы. Белае сонца пустыні... І малярыя біла бясконца. Мясцовыя людзі генетычна адаптаваныя да таго клімату, а прыезджыя...

Нашмат пазней, ужо пасля рэабілітацыі, жывучы ў роднай Беларусі, Ян Скрыган напісаў: «Лёс кожнага чалавека – гэта свой лёс, але без лёсу народа няма і свайго лёсу. Часта я думаю, у якой душэўнай спустошанасці жывуць тыя, што апынуліся на далёкіх, чужых землях. Я не гавару пра здраднікаў і палітычных злачынцаў, яны самі пазбавілі сябе бацькаўшчыны. А маю на ўвазе тых, што па волі часу і падзей, па якой невялікай правіннасці або і зусім без правінкі – па прымусу – пакінулі сваю зямлю. Бацькаўшчына ім мроіцца толькі ў харошых снах. Я ведаю, што ім цяжка, што перад сабою летуценна яны бачаць бясконца дарагія родныя нівы, лугі, кветкі і травы, рانیцы і вечары, вузкія сцежачкі сярод жытоў і хаты; што ім чутны нашы песні, што ім свеціць наша сонца, як надзея, як права астацца людзьмі» [1, с. 78].

...На сланцахімічным камбінаце «Ківілы» ў Эстоніі патрэбен быў бухгалтар. Сям’я пераехала туды. Прадпры-

емства было на мяжы закрыцця – акуратыст Скрыган выправіў усе справы. Але аднойчы... у яго кабінет увайшлі двое ў цывільным: «Збірайцеся». Гэта быў другі «заход». І прысуд – вечнае пасяленне: жыць можна было толькі ў «мядзведжым куце», пад наглядом. Але ён зноў радаваўся: канваір аказаўся добрым чалавекам, дазволіў зайсці дадому развітацца... Сям’я «ворага народа» засталася ў Эстоніі.

– Маці магла трапіць у Магадан ці куды заўгодна, а нас, дзяцей, – у дзіцячыя дамы. Ніхто ні ў кога тады не пытаўся, насільна адрывалі ад мацяроў. Нас выратавала маціна інтуіцыя. Руская жанчына, масквічка, і такая адчайная – як у Някрасава: «Коня на скаку останавит, в горящую избу войдет». Першыя дні, канечне, быў шок. Потым яна пачала прыкідваць, што можа быць далей. Ніхто не ведаў, што яна купіла білеты на цягнік, каб з’ехаць... да бацькі. Атрымліваецца, яна сама сябе саслала ў Сібір разам з дзецьмі. Ссылных там было вельмі многа, і такія інтэлігентныя людзі! Сябравалі сем’ямі, разам адзначалі святы: жыццё ж працягвалася. Мы ўжо няблага абжыліся і прывыклі да гэтага рэзка кантынентальнага клімату. Маразы зімой – пад 50 градусаў: валёнкі, кажухі, пуховыя хусткі. Выходзіш на вуліцу захутаўшыся, толькі вочы... Лета кароткае, але спёка пад 50 градусаў, таму за два месяцы ўсё паспявала вырасці, мы рабілі добрыя нарыхтоўкі на зіму. Ніхто не ведаў, што бацька – пісьменнік. І я таксама не ведала: бухгалтар і бухгалтар.

«На добрым вучышся сам»

Яму катэгарычна было забаронена пісаць. У доме ўвогуле не павінна было быць ніякіх папер з запісамі: «Даволі доўгі час я не займаўся літаратураю. Я пабываў у Сібіры, Узбекістане, Эстоніі, бачыў розныя землі і гарады. І ўсюды на сваім шляху сустракаў і добрых, і бліжніх людзей. Найбольш добрых, і найбольш гэта помніш, бо на добрым вучышся сам. Я маю на ўвазе не якую

дабрачыннасць, а чуласць, сумленнасць і праўду, няхай сабе жорсткую, чалавечыя ўчынкі. А благія – гэта як памылкі друку» [1, с. 71].

Вестка пра рэабілітацыю стала нечаканасцю, узгадвае Галіна Іванаўна:

– Было ж сказана: вечнае пасяленне. А тут – рэабілітацыя, аднаўленне ва ўсіх правах. Письмо аб рэабілітацыі прыйшло па пошце – маці пабегла да таты на працу, але не магла вымавіць ні слова... Бацька адразу акрыліўся. Але ўявіце сітуацыю: чалавеку ўжо пад 50, гэта ж не жарт – усё пачынай спачатку. Тым больш пасля столькіх вырваных з жыцця гадоў зноў увайсці ў літаратуру. Ён паехаў «у разведку» ў Беларусь. Сустрэўся з Петрусём Броўкам – а гэта ж яго сябар з маладосці, яны разам пачыналі на Віцебшчыне. Убачыўся з Заірам Азгурам – з ім разам кватэру здымалі, калі яшчэ абодва былі «ніхто», дзялілі папалам хлеб-соль. Бацьку вельмі цёпла прымалі і равеснікі, і маладзейшыя пісьменнікі. Іван Шамякін быў старшынёй Саюза пісьменнікаў, так па-чалавечы паставіўся... Бацька ўбачыў, што можна зноў брацца за сваю любімую літаратурную дзейнасць. І выклікаў нас.

Цікаўлюся ў Галіны Іванаўны, як склаўся лёс першай сям’і Яна Скрыгана.

– Сын Севачка нарадзіўся, калі бацьку ўжо арыштавалі. Першая жонка Галіна дакладна не ведала, дзе муж: іх жа пераводзілі этапамі па розных пунктах, многія і паміралі на этапах... Сувязі паміж імі фактычна не было, але нейкай «галубінай поштай» вестачкі даходзілі. Бацьку аднойчы перадалі: «Мужайся, Яначка, у пачатку вайны ў твой дом трапіла бомба, сям’я загінула». З гэтым цяжкім адчуваннем трагізму ён і жыў. Мая маці ведала, што яго першая жонка і сын загінулі, і прапанавала: калі народзіцца дачка, назавём Галінай у памяць пра жонку, а калі сын – Усеваладам. Таму я і Галіна. А ў 1963-м з Заходняй Германіі на адрас Саюза пісьменнікаў прыйшоў ліст для Яна Скрыгана. Быў і фотаздымак маладога чалавека, вельмі

падобнага на яго, на абароце надпіс: «Дарагому бацьку ад сына Усевалада». У письме ён паведаміў, што ў вайну апынуліся з маці ў Германіі. Выпадкова ўбачыў кнігу Яна Скрыгана і вырашыў напісаць, не спадзеючыся нават, што ліст дойдзе. Яны перапісваліся: сын з бацькам, якія ніколі не бачылі адзін аднаго. Мы сустракаліся з Усеваладам у Германіі. Гэта таленавіты чалавек, вельмі добра маляваў, кулінарыў, збіраў цікавыя рэцэпты розных страў. У 2013 годзе пайшоў з жыцця. Мы з сынам, Янам Скрыганам-малодшым, былі на пахаванні.

Сама Галіна Іванаўна скончыла кансерваторыю, яна музыкант. Выкладала ў музычным вучылішчы. Яе дзеці таксама творчыя натуры: Юрась – архітэктар-рэстаўратар, Ян Скрыган-малодшы (дома яго называюць Ясь) – таленавіты музыкант-гітарыст, Вольга – дызайнер.

Прыродны талент – родная мова

Выклікае здзіўленне і захапленне – амаль два дзесяцігоддзі Ян Скрыган быў удалечыні ад Радзімы і здолеў захаваць такую жывую, сакавітую, арганічную беларускую мову. Віктар Каваленка назваў пісьменніка «адмысловым стылістам як у мовазнаўчай тэорыі, так і ў творчай практыцы», «паслядоўным змагаром за чысціню нацыянальнай літаратурнай мовы» [3, с. 221].

Ян Скрыган быў перакананы: «Вялікую чарадзейную сілу мае слова» [1, с. 431]; «Праўда мовы – гэта і праўда вобраза, і праўда душы, і праўда атмасферы. І нам, пісьменнікам і журналістам, нельга не мець гэтага на першай сваёй увазе. У мове нават маленькае парушэнне можа пачапаць нашу веру ў праўду» [1, с. 438].

Пасля вяртання ў Беларусь ён працаваў у Дзяржвыдавецтве і часопісе «Польмя». Як добры знаўца мовы быў запрошаны на пасадку загадчыка літаратурна-кантрольнай рэдакцыі выдавецтва «Беларуская савецкая энцыклапедыя».

Янка Брыль гаварыў пра Скрыгана: «Працавіты гранільшчык роднага слова» [2, с. 33].

Сяргей Грахоўскі: «Ён сам, як галернік, прыкуты да стала, пісаў, крэсліў, перапісваў, рваў і ўсё пачынаў нанова... Янка Скрыган – ювелір слова, сказа, інтанацыі. У яго творах нічога нельга пераставіць ці паправіць: усё як улита ў філігранны жывапіс» [2, с. 187].

Хведар Жычка назваў яго «дбайнік чысціні роднай мовы» [2, с. 77] і падкрэсліў: «Не мог цяпець ён газетчыны, узаконенай граматыкамі скажэнняў роднай мовы» [2, с. 78].

Ян Скрыган лічыў, што «асабліва псууюць і калечаць мову бяздумныя калькавыя пераклады і так званыя канцылярныя рызмы, калі і само слова, і канструкцыя фразы робяцца сілком, насуперак законам мовы» [1, с. 443]. Ён пераклаў на беларускую мову творы А. Астроўскага, М. Горкага, І. Буніна, Ф. Гладкова, К. Федзіна, І. Бабеля, а таксама ўкраінскіх, літоўскіх, латышскіх, эстонскіх пісьменнікаў.

Хвіліны чужога жыцця

Ян Скрыган вядомы і як аўтар надзвычай цікавых літаратурных партрэтаў, апавяданняў-ўспамінаў. Вярнуўшыся пасля рэабілітацыі ў Мінск, ён адчуў, што пакаленне пісьменнікаў, якіх ведаў у маладосці, – тых, якія расстраляны, загінулі ў Сібіры, і тых, якія выпадкова засталіся жывымі, – аказалася амаль напалову забытым. Узнікла ідэя вярнуць іх абліччы сучаснасці. Хоць гэта была цяжкая задача: прайшло шмат гадоў. Але ў лагеры і на высылцы ён часта ўзгадваў тое, што было яму асабліва дарагім да арышту. Так нарадзіліся ўспаміны пра літаратурнае жыццё 20–30-х гадоў. Кніга «Некалькі хвілін чужога жыцця» выйшла ў 1979 годзе з падзаглаўкам «Літаратурныя ўспаміны, сустрэчы, шляхі».

А ў 2014 годзе Галіна Скрыган сабрала ўспаміны, напісаныя ў розныя часы, і выдала асобнай кнігай «Добра, што я іх ведаў». У прадмове адзна-

чыла, што бацька любіў мемуарную літаратуру, быў тонкім знаўцам гэтага жанру: «Таму, мабыць, натуральным з'яўляецца тое, што кожны ўспамін – гэта высокамастацкі ўзор стварэння жывога характару, аблічча, часу, падзей» [4, с. 6].

Дачын подзвіг

Гэта зусім не перабольшанне...

Дачка захоўвае-аднаўляе-адраджае творчую спадчыну бацькі – і гэтым ставіць яму яшчэ адзін помнік. Помнік вернаму сыну беларускай зямлі, пісьменніку, публіцысту, філосафу. Нурукатворны помнік таленту і творчасці.

А я вось думаю: напэўна, адзін з найлепшых твораў Яна Скрыгана – гэта яна, яго дачка Галіна...

Яе рупнымі намаганнямі ў 2005 і 2010 гадах выдадзены кнігі ўспамінаў «Слова пра Яна Скрыгана» і «Ян Скрыган ва ўспамінах», у 2013-м – «Сэрцу горкая далячынь», у 2014-м – «Добра, што я іх ведаў».

Ва ўступным слове да кнігі дзённікаў «Сэрцу горкая далячынь» Галіна Скрыган прызналася: «Па меры больш карпатлівага паглыблення ў архіўныя матэрыялы (разбор папераў, накідаў, кароткіх запісак, філасофскіх сентэнцый і высноваў, маргіналій, дадумак) мае даследаванні прывялі мяне да святой святых – дзённікавых запісаў Яна Скрыгана... Я расклала перад сабою дзесяць агульных сшыткаў, спісаных акуратным сціслым почыркам... Не паглыбляючыся ў падрабязнасці вытворчага працэсу, падкрэсліваю толькі тое, што акуратнасць бацькавага почырку зусім не гарантавала лёгкасці яго разумення» [5, с. 3].

Сваю задачу яна пазначыла так: «Працуючы над упарадкаваннем бацькавых запісаў, я перш за ўсё бачу сваю місію ў тым, каб пакінуць гэты бяспечны летапіс часу ў чытальным выглядзе, «натарыяльна» завераным для нашчадкаў, а можа быць, і для будучых даследчыкаў-лінгвістаў, філолагаў, літаратура-

▲ Дачка пісьменніка Галіна Скрыган адраджае творчую спадчыну бацькі

▲ Галіна Скрыган перадала ў дар студэнтам журфака БДУ «Фоталетапіс з хатняга архіва Яна Скрыгана»

знаўцаў» [5, с. 6]. Актыўны ўдзел у расшыфроўцы рукапісаў прымалі ўнукі пісьменніка – Юрась, Ясь і Вольга.

Напярэдадні 115-гадовага юбілею пісьменніка Галіна Іванаўна падрыхтавала да друку і выдала вялікі альбом «Фоталетапіс з хатняга архіва Яна Скрыгана: Шляхі, час, сустрэчы, імгненні гісторыі, старонкі жыцця ў рэтрэспектыўным аглядзе. XX стагоддзе». Яна стала не толькі ўкладальніцай, але аўтарам прадмовы і каментароў. Ідэя выдання ўзнікла так:

– Я шмат гадоў працую над бацькавай літаратурнай спадчынай. Увесь час

трапляліся на вочы фотаздымкі. Частка з іх ляжала паасобку, некаторыя ў канвертах, сістэматызаваныя па пэўных тэмах. Паступова ў глыбіні душы выспявала падсвядомая думка, што фота патрабуюць далейшай апрацоўкі, што нездарма так акуратна бацька іх раскладаў і падпісваў. Амаль кожны здымак – гэта дакумент, які адлюстроўвае час, і ён павінен стаць нашым агульным здабыткам.

Сярод важных фотадакументаў – здымак першага з'езда літаратурнага аб'яднання «Маладняк» (1925), на якім прадстаўлены 70 маладых літаратараў, многія з якіх пакінулі адметны след у гісторыі беларускай літаратуры [6, с. 6].

– Безумоўную каштоўнасць здымкам надае яшчэ і тое, што бацька стараўся даць максімальны каментар да кожнай асобы, месца і часу дзеяння. Помню, як тата намагаўся ўспомніць імёны ўсіх сваіх папличнікаў-маладнякоўцаў, кожнага з сямідзесяці! Як ён дбаў, каб ніводнае прозвішча не канула ў нябыт. І як пакутаваў, калі пераконваўся, што памяць не змагла ўтрымаць імёны некаторых з іх. Але большая частка імёнаў, на шчасце, была ім адноўлена. Толькі цяпер, праз гады, я ацаніла незвычайную важнасць бацькавай дзейнасці, якая ўзрастае ў геаметрычнай прагрэсіі, калі ўсведамляеш, што сведкаў тых далёкіх падзей ужо няма.

У выданні прадстаўлены таксама рукапіс Яна Скрыгана: спіс імёнаў удзельнікаў першага з'езда «Маладняка» на фотаздымку [6, с. 7], што таксама мае несумненную гісторыкалітаратурнааўчую каштоўнасць.

Ян Скрыган шмат працаваў у журналістыцы, ён па праву лічыцца адным з першапраходцаў беларускага нарыса. Медыятэка факультэта журналістыкі БДУ да юбілею пісьменніка падрыхтавала выстаўку яго твораў. Фоталетапіс жыцця Яна Скрыгана Галіна Іванаўна перадала ў дар студэнтам-журфакаўцам.

**Фота Дар'і Фурсікавай
і з сямейнага архіва Яна Скрыгана**

Арткул паступіў у рэдакцыю 02.11.2020 г.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Скрыган, Я. Выбраныя творы / Я. Скрыган; уклад., камент. Г. Скрыган і К. Цвіркі; прадм. В. Каваленкі. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2005. – 544 с.
2. Слова пра Яна Скрыгана: успаміны / [уклад., прадм. Г. Скрыган]. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2005. – 216 с.
3. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – 2-е выд. – Т. 3. – Мінск: Беларуская навука, 2002. – 952 с.
4. Скрыган, Я. Добра, што я іх ведаў: аб часе, падзеях, людзях / Я. Скрыган; уклад., прадм. Г. Скрыган. – Мінск: Кнігазбор, 2014. – 224 с.
5. Скрыган, Я. Сэрцу горка далячынь / Я. Скрыган; уклад., прадм. Г. Скрыган. – Мінск: Кнігазбор, 2013. – 544 с.
6. Фоталетапіс з хатняга архіва Яна Скрыгана: Шляхі, час, сустрэчы, імгненні гісторыі, старонкі жыцця ў рэтрэспектыўным аглядзе. XX стагоддзе: [фотаальбом да 115-годдзя з дня нараджэння / укладанне, прадмова, камент. Г. Скрыган]. – Мінск: Кнігазбор, 2020. – 240 с.